

การดำรงอยู่ของพุทธภาวะ*

THE EXISTENCE OF BUDDHAHOOD

จุฬารัตน์ วิชานาติ

Chularat Vichanati

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Phranakhon Rajabhat University, Thailand.

E-mail: yordkaew55@gmail.com

บทคัดย่อ

พุทธภาวะ เป็นหลักการสูงสุดคนละด้านของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน ซึ่งทั้งสองนิกายมีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องหลักการและการตีความพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิม ยอมรับพุทธภาวะในความหมายของผู้บำเพ็ญตนเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า หรือสภาวะธรรมที่หลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งจำกัดเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น ปฏิเสธพุทธภาวะในลักษณะที่เป็นอัตตา ส่วนพระพุทธานุภาพ มหายาน ยอมรับพุทธภาวะในความหมายที่เป็นแก่นแท้ของจิตหรือจิตบริสุทธิ์ มีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง ทุกกาลเวลา ทุกสรรพสิ่ง และสรรพสัตว์ ดำรงอยู่ในภาวะที่ยั่งยืน ความขัดแย้งดังกล่าว นำไปสู่ข้อพิพาทเชิงปรัชญาดำเนินมาหลายศตวรรษ ปัจจุบันทั้งสองนิกายพยายามแสวงหาจุดร่วม ไม่แสดงเหตุผลและเงื่อนไขอันนำไปสู่ความขัดแย้ง เปิดใจกว้างเพื่อยอมรับเหตุผลของกันและกันมากขึ้น อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาในอนาคตสืบไป

คำสำคัญ: พุทธภาวะ, สัสสตทิฏฐิ, อุจเฉททิฏฐิ

Abstract

Buddhahood is a supreme principle of both Theravada and Mahayana Buddhism, which are of conflict in terms of principle and interpretation. Theravada Buddhism, which is original, accepts the Buddhahood

* Received 16 February 2019; Revised 28 February 2019; Accepted 29 April 2019

in terms of an ascetic practicing himself to be the Buddha or in terms of enlightenment defined to the Buddha and denying Buddhahood which specified to self. On the other hand, Mahayana Buddhism accepts the Buddhahood in terms of being essence of mind or pure mind existing in everywhere, every time, everything, every being, and existing sustainably. The conflict leads to criticism over centuries. In the present time, both sects attempts to get point of agreement but they do not show reasons and conditions leading to the conflict and open their mind to get reasons of one another in order that it can lead Buddhism to prosperity further.

Keywords: Buddhahood, Eternalism, Annihilationism

บทนำ

แรกเริ่มเดิมที มนุษย์มีแนวคิดพื้นฐานใหญ่ ๆ อยู่สองประเภท ได้แก่ กลุ่มคนที่ยอมรับความมีอยู่ของสรรพสิ่ง ในลักษณะที่เป็นแก่นแท้ซึ่งมีการดำรงอยู่เป็นอมตะ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ผันแปร และแตกสลายใด ๆ ส่วนที่เห็นความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นนั้น เนื่องจากสิ่งเหล่านั้น เป็นมายา หรือภาพลวงตาที่สะท้อนความเป็นไปของโลกเท่านั้นเอง จนสรรพสิ่งจะมีพัฒนาการทางวิญญูญาณไปสู่ความเป็นสัจ (พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาณ โณ), 2542) คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวอย่างแบ่งแยกไม่ได้กับพรหมมัน ความเที่ยงแท้ มั่นคง จึงปรากฏ เรียกแนวคิดเช่นนี้ว่า สัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่าสรรพสิ่งเที่ยงแท้ ยั่งยืน ปรากฏเนื้อแท้โดยความไม่เป็นอย่างอื่น อีกอย่างหนึ่ง คติที่เห็นว่าสรรพสิ่งเป็นของเที่ยงแท้ และถาวรนี้ มาจากอำนาจการระลึกชาติได้ของผู้มีฌาน ซึ่งได้เห็นแต่การกำเนิดของตนในชาติภูมิต่าง ๆ เท่านั้น จึงเป็นเหตุให้เข้าใจผิดคิดว่าสิ่งนั้น สิ่งนี้มีในชาติที่ผ่าน ๆ มาเราได้เกิดเป็นสิ่งนั้น สิ่งนี้พัฒนาการเป็นแนวคิดที่ทรงอิทธิพลต่อสังคมมนุษย์อย่างเหนียวแน่น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้กลายเป็นความเชื่อกระแสหลักอย่างหนึ่ง

ส่วนความเชื่อกระแสหลักอีกกระแสหลัก ซึ่งมีความเห็นขัดแย้งกับความเห็นข้างต้นอย่างสิ้นเชิง ชื่อว่า อุจเฉททิฏฐิ คือ ความเห็นว่าสรรพสิ่งล้วนขาดสูญ ทุกสิ่งทุกอย่างจบลงเมื่อถึงคราวแตกสลาย ส่วนที่สรรพสิ่งกำลังดำเนินไปอยู่ไม่ว่าทางดีหรือชั่ว จึงไม่มีสาระสำคัญอะไร

กับชีวิตมากนัก (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แนวคิดสำนักนี้ส่วนมากเกิดจากความเข้าใจผิดอันเป็นผลสืบเนื่องของอุปมานสมบัติ ซึ่งไม่เกี่ยวเกาะกับรูป แต่เกี่ยวเกาะกับสัญญา วิญญาณ อากาศ ความไม่มีอากาศและวิญญาณ จึงมีสภาพความปราศจากตัวตน ดังนั้น เมื่อบุคคลผู้เข้าถึงอุปมานเคลื่อนจากอุปพรหมเพราะเหตุที่หมดอายุไขลงมาเกิดในกำเนิดมนุษย์ แต่ยังมีภพระลึกชาติได้ คือ ชนธเป็นทีอาศัยในอดีต 10 ชาติบ้าง 100 ชาติบ้าง 1,000 ชาติบ้าง หรือชาติที่มากกว่านั้นบ้าง ทำให้เข้าใจความไม่มีรูป คือ ความว่างในชั้นที่ตนเกิดนั้นว่าเป็นที่สุดโลก ที่สุดของชีวิต ที่สุดของชาติ และที่สุดของชนธ โดยแนวคิดเช่นนี้ได้แพร่หลายอย่างเหนียวแน่นจนถึงปัจจุบัน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในท่ามกลางแนวคิดที่ขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิง ยังมีแนวคิดใหม่ซึ่งตั้งอยู่เหนือหลักการแนวคิดทั้งสองอย่างข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดที่สามนี้มีพัฒนาการมาจากความเป็นเหตุเป็นผลของจุดเริ่มต้นคือกำเนิด ท่ามกลางคือการดำรงอยู่ และที่สุดคือความแตกดับของสรรพสิ่ง และสรรพภาวะ ทำให้กลุ่มคนที่มีแนวคิดแบบที่สามนี้ ไม่ยอมรับการมีอยู่ของสิ่งบางอย่างในลักษณะที่ดำรงอยู่เป็นอิสระเหนือการควบคุมใด ๆ เลย ทั้งไม่ยอมรับการไม่มีอยู่ของบางสิ่งบางอย่างแบบขาดสูญ โดยไร้เหตุปัจจัยคอยควบคุม

พระพุทธศาสนานับได้ว่าเป็นต้นแบบของแนวคิดเหตุปัจจัย โดยมีหลักการสำคัญเรียกว่า กระบวนการสัมพันธ์แห่งปฏิจจสมุปบาท ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งอย่างแท้จริง แต่การดำรงอยู่ลักษณะนี้แตกต่างจากแนวคิดฝ่ายสัสสวาท ตรงที่เป็นการดำรงอยู่แบบการพึ่งพิงอาศัยกันและกันของวัตถุ หรือสภาวะที่มากกว่าหนึ่งอย่าง อาจสรุปแนวคิดหลักของพระพุทธศาสนาได้ว่า เป็นกฎที่มีอยู่ของธรรมชาติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546) ไม่ขึ้นกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ มีพระเจ้า พรหม หรืออาตมัน เป็นต้น

ในสมัยพุทธกาลเรื่อยลงมาถึงสมัยก่อนสังคายนาพระธรรมวินัย จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามีแนวคิดปฏิเสธอัตตาที่เที่ยงแท้มาโดยตลอดอย่างเข้มแข็ง เนื่องจากพระพุทธเจ้า และพระอัสติมหาสาวกผู้เป็นกำลังหลักยังดำรงอยู่ แต่ภายหลังพุทธปรินิพพานเหล่าสาวกบางกลุ่มกลับมีแนวคิดกระแสหลักเปลี่ยนไปจากเดิม หันไปยอมรับหลักการบางอย่างในสัสสตทิกฐิบางประการ เช่น ภาวะที่ยั่งยืนของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ พระโพธิสัตว์ สภาวนิพพาน เป็นต้น ซึ่งมีชื่อเรียกว่า พุทธภาวะในภาษาปรัญญานันเอง ทำให้

คุณค่าบางอย่างของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักการสำคัญ เช่น ไตรสภาวะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเป็นหัวใจหลักของคำสอนอย่างแท้จริง ถูกลดทอนคุณค่าลง เนื่องจากเมื่อมีภาวะบางอย่างที่ดำรงอยู่ได้โดยตนเอง ภาวะเช่นนั้นย่อมเป็นอมตะ ไม่ต่างอะไรกับหลักการของศาสนาอื่น ๆ ที่ยึดมั่นในหลักการสูงสุดของฝ่ายตนอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น ไตรสภาวะจึงไม่ใช่หลักการสากล เพราะไม่สามารถควบคุมบางสิ่งบางอย่างไว้ในความหมายของตนได้ ดังนั้น การจะเข้าใจในสภาวะของไตรลักษณ์ให้สอดคล้อง ลงตัวกับการดำรงอยู่ของพุทธภาวะ ซึ่งเป็นเรื่องทีละเล็กละน้อยต่อความรู้ และการยอมรับ จึงจำเป็นต้องศึกษาพุทธภาวะ ในบริบทที่ข้องเกี่ยว ได้แก่ ความหมาย ประเภท อิทธิพลแนวคิดที่สามารถเชื่อมโยงกับหลักพุทธภาวะ ทศนะของคณาจารย์ใหญ่ในแต่ละนิกายพระพุทธศาสนา รวมทั้งสังคมที่เป็นกระแสให้เกิดแนวคิดนี้อย่างถ่องแท้ ดังต่อไปนี้

ความหมายของพุทธภาวะ

ความหมายโดยทั่วไปของพุทธภาวะ หมายถึง ความเป็นพระพุทธเจ้า สภาวะแห่งความรู้แจ้ง หรือการตรัสรู้ เมื่อกล่าวโดยความหมายพุทธศาสนาเถรวาท พุทธภาวะแบ่งถึงภาวะสองอย่าง คือ พระพุทธเจ้าผู้หลุดพ้นจากบ่วงอวิชชาอย่างหนึ่ง สภาวะธรรมที่หลุดพ้นจากทุกข์ถาวรอย่างหนึ่ง แต่ว่าโดยความหมายของพุทธศาสนamahayana พุทธภาวะแสดงถึงความเป็นแก่นแท้ของจิต หรือภาวะที่เป็นสาระในกายสรรพสัตว์ ซึ่งมีลักษณะแรกเริ่มจากความบริสุทธิ์อย่างถ่องแท้ แต่ที่สรรพสัตว์ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะอยู่นั้น เนื่องจากสัตว์มีอวิชชา หุ้มห่อจิต บดบังสติปัญญาไว้ จึงยังมีความหลงผิดไม่สามารถสลัดทุกข์ออกพ้นตนได้นั่นเอง (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546) แต่เมื่อใดก็ตามที่สรรพสัตว์มีปัญญาสามารถดำเนินตนตามวิถีทางโพธิสัตว์ บำเพ็ญโพธิสัตว์บารมีให้บริบูรณ์ เมื่อนั้นพุทธภาวะย่อมปรากฏออกมา ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องพุทธภาวะทั้งในฝ่ายของเถรวาทกับมหายานมีความขัดแย้งกันในหลักการอย่างสิ้นเชิง

ประเภทของพุทธภาวะ

พุทธภาวะ เป็นลักษณะคุณสมบัติพิเศษสูงสุด ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของผู้บำเพ็ญตนเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า พุทธศาสนาเถรวาทเป็นคำจำกัดความเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น แม้บาง

ที่อาจบ่งถึงภาวะที่หลุดพ้นจากอวิชชาซึ่งหมายถึงอรหัตตภาวะด้วย แต่ที่จำกัดความเรียกเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น เนื่องจากค่านิยมพื้นฐานของเถรวาทมีความเคารพอย่างยิ่งยวดในพระพุทธเจ้า การใช้เรียกรวมถึงพระอรหันต์จึงเป็นการไม่สมควร เปรียบเสมือนยกตนขึ้นเทียบเท่ากับพระพุทธเจ้า ดังคำพรรณนาพระกิตติคุณว่า พระพุทธเจ้าเป็นอัจฉริยะมนุษย์ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ไม่เป็นที่สอง ไม่มีสหาย ไม่มีอัครภาพใดเหมือน ไม่มีใครเปรียบเทียบ และเป็นผู้ไม่มีผู้ทำกิจเปรียบเทียบ เป็นข้อสังเกตได้ว่า คำว่าพุทธภาวะ หมายถึงพระพุทธเจ้าอย่างเดียว จึงไม่ค่อยมีปรากฏในคัมภีร์สำคัญทางฝ่ายเถรวาทเท่าไรนัก เนื่องจากคนส่วนใหญ่นิยมใช้คำที่แสดงคุณลักษณะ เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โลกนาถ ตถาคต เป็นต้น แทนการเรียกพระองค์โดยตรง ส่วนคำที่แสดงถึงสภาวะของพุทธะ มักใช้คำว่า นิพพาน โลกุตตรธรรม โมกขธรรม อมตธรรม หรือพุทธภูมิแทน

ส่วนพุทธภาวะ ในฝ่ายมหายาน มีความชัดเจนด้านเนื้อหามากกว่า เนื่องจากพุทธภาวะเป็นทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดของสรรพสิ่ง มองในแง่หลักธรรมสูงสุด หรือหลักการพุทธภาวะ จะเป็นอะไรก็ได้ หรือไม่เป็นอะไรก็ได้ เป็นสิ่งที่มีอยู่ หรือไม่มีก็ได้ เพราะฉะนั้น พุทธภาวะ จึงเป็นหนึ่งเดียวเท่านั้น หาใช้สิ่งอื่นที่แบ่งแยกแตกต่างกันออกไปไม่ได้ แต่ในการเรียกชื่อย่อมปรากฏตามรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่

1. พุทธภาวะ คือความเป็นพุทธะ ธรรมชาติ หรือสภาวะแห่งการรู้แจ้งตามความเป็นจริง
2. ตถาคตครุฑ คือช่องว่างความเป็นพุทธะ หรือภาวะของพุทธะซึ่งประทับอยู่ในจิตของสรรพสัตว์ตั้งแต่จุดเริ่มต้นไปสุดที่สูงสุด (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546)
3. ตถตา คือ ภาวะที่เป็นเช่นนั้น หรือเป็นอยู่อย่างนั้น (ละอองดาว นนทะสร, 2561)
4. โพธิจิต หรือพุทธจิต คือจิตที่รู้แจ้งธรรมชาติดอย่างแท้จริง โดยไม่แบ่งแยกสรรพสิ่งออกจากกัน (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546)
5. เอกจิต คือจิตหนึ่ง หมายถึงธรรมชาติดการมองสรรพสิ่งเป็นหนึ่งเดียว โดยไม่แบ่งแยก และไม่แตกต่าง (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ม.ป.ท.)
6. เอกภาวะ คือความเป็นหนึ่ง เป็นหลักการสูงสุดในนิกายมนตรยาน (ประยงค์ แสงบุราณ, 2548)

7. เอกสัตยธรรม หรือเอกจิตธรรมธาตุ คือธาตุแท้ของสรรพสิ่ง เป็นสภาวะที่ทรงคุณสมบัติสมบูรณ์ในตัว (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2548)
 8. สัตยาत्मन คืออาตมน์ที่แท้จริงและยั่งยืน
 9. สัตยจิตต คือจิตที่แท้จริงของสรรพสิ่ง
 10. จิตเดิมแท้ คือเมล็ดพืช หรือแก่นของการตรัสรู้ เป็นสภาพบริสุทธิ์มาแต่เดิม และเป็นนาวาสำหรับแล่นไปสู่พุทธภาวะโดยตรง (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ม.ป.ท.)
 11. จิตว่าง ไม่ได้หมายถึงจิตที่ขาดสูญ แต่เป็นจิตที่เข้าถึงธรรมกายแท้จริงปราศจากมายาภาพครอบงำ
 12. ธรรมกาย คือกายธรรม เป็นกายองค์แท้จริงของพระพุทธเจ้า ซึ่งคงความเป็นกฎของธรรมชาติสูงสุด ไม่มีการเกิดหรือดับสูญไป ดำรงอยู่เป็นนิรันดร์ ไม่ขึ้นกับเวลาหรือเงื่อนไขใด ๆ (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546)
- ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของโลก จักรวาล หรือเหตุการณ์ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ซึ่งดำรงพระองค์ในรูปรูปนัยกายจึงเป็นเพียงมายาภาพเท่านั้น โดยภาพมายาดังกล่าวเกิดจากอวิชชาในใจสรรพสัตว์นั่นเอง

อิทธิพลของพุทธภาวะ

แนวคิดเรื่องพุทธภาวะซึ่งหล่อหลอมต่อหลักเหตุผล เนื่องจากพุทธภาวะมีการดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระเหนือพ้นจากการใด ๆ มีลักษณะการดำรงอยู่คล้ายกฎสูงสุดต่าง ๆ ได้แก่ พรหมันของศาสนาพราหมณ์ พระเจ้าของศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เมื่อพุทธภาวะมีความคล้ายคลึงกันกับหลักการดังกล่าว แปรลกกันเพียงคำเรียกซึ่งเป็นสมมุติบัญญัติเท่านั้น ความเหมือนกันนี้มองในด้านบวกถือเป็นความยิ่งใหญ่ทางปรากฏการณ์ แต่ถ้ามองด้านลบถือเป็นการทำลายจุดยืนของพระพุทธเจ้าที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ ตรงที่มีเหตุผลรองรับหลักการทุกเรื่อง และท้าทายต่อบทพิสูจน์ต่าง ๆ ซึ่งฝ่ายเถรวาทดั้งเดิมไม่ยอมรับหลักการนี้โดยเด็ดขาด ทั้งปฏิเสธอย่างเข้มแข็งมาโดยตลอด ภายหลังพุทธปรินิพพานจึงเกิดความคลี่คลายในหลักเหตุผล หันมาอธิบายหลักการของพระพุทธเจ้าตามแนวทางปรัชญา และหลักตรรกะยึดมั่นในหลักการใหญ่ ละทิ้งหลักปฏิบัติบางอย่างที่คิดว่าไม่สำคัญ เช่น ข้อปฏิบัติทางศีล การ

แต่งกาย การขบฉัน รวมถึงหลักการสูงสุด ดังนั้น เพื่อความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในแนวคิดพุทธภาวะจึงต้องศึกษาอิทธิพลของศาสนาตั้งเดิม ค่านิยมทางสังคม และแนวคิดเชิงตรรกะ ดังนี้

1. อิทธิพลของศาสนาตั้งเดิม

แนวคิดเรื่องพรหมมัน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล ถือเป็นแรงผลักดันที่ทำให้พระพุทธศาสนายุคแบ่งแยกนิกายยอมรับกฎของกรรมที่มีอยู่บางประการ ทั้งที่มีเหตุผลตามที่สร้างขึ้นเมื่อถูกท้วงถามในหลักการ และไม่มีเหตุผลโดยยกให้เป็นกฎของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งหลักการดังกล่าวอยู่ในฝ่ายของสัสสตทิฐิ ยกตัวอย่างแนวอธิบายจุดกำเนิดโลกและจักรวาล มาจากอาทิพุทธะ ซึ่งแปลว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นเบื้องต้นของจุดกำเนิด มีคำกล่าวลักษณะคุณพิเศษของพระอาทิพุทธะไว้ว่า อาทิพุทธะเป็นอนันต์ เป็นสัพพัญญู เป็นสยัมม ไม่มีเบื้องต้นและที่สุด เป็นบ่อเกิดและให้กำเนิดสรรพสิ่ง เป็นผู้สร้างพระยานีทั้ง 5 (พระมหาสมจินต์ สมาปญโญ, 2547)

2. อิทธิพลทางค่านิยมทางสังคม

ค่านิยมทางสังคมที่มีก่อนพุทธกาลและหลังพุทธปรินิพพาน เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดแนวคิดพุทธภาวะขึ้นมา ค่านิยมที่มีมาก่อนพุทธกาลเกิดจากแนวปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงสิ่งสูงสุด เกิดจากอิทธิพลของพราหมณ์ที่มีหลักดำเนินชีวิตตามรูปแบบอาศรม 4 ซึ่งเมื่อผ่านพ้นช่วงวัยทำงานไปแล้ว จะมุ่งหน้าบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่า เพื่อความเป็นส่วนหนึ่งของพรหม (เสถียร พันธรังสี, 2549) แนวคิดพระผู้สร้างจึงถูกฝังรากความเชื่อมายาวนาน ยากที่จะถอนได้ แม้ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงประกาศหลักเหตุผลหักล้างแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเรื่องกรรมมีอยู่ยังมีอิทธิพลเหนือจิตใจสังคม เนื่องจากความเป็นอัตตาตัวตนเป็นสิ่งที่สังคมคุ้นเคยมานาน ง่ายต่อการเข้าใจ อีกทั้งยังรองรับความต้องการได้อย่างเป็นรูปธรรม เพียงแต่แนวคิดดังกล่าวถูกลดทอนจนอ่อนกำลังลงในยุคของพระพุทธเจ้าดำรงพระชนชีพอยู่ อย่างไรก็ตาม ภายหลังพุทธปรินิพพาน แนวคิดเรื่องกรรมมีอยู่กลับถูกพัฒนาขึ้นในรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า พุทธภาวะ โดยเหตุผลสำคัญมาจากการแข่งขันเพื่อช่วงชิงศาสนิกชนระหว่างพราหมณ์กับพุทธอย่างจริงจัง ดูเหมือนว่า พราหมณ์ได้เปรียบพุทธอยู่มาก เนื่องจากภาวะอมตะเป็นคำสอนดั้งเดิมของพราหมณ์อยู่แล้ว เพื่อพลิกสถานการณ์ให้ได้เปรียบทำให้มีกายต่าง ๆ ของพุทธศาสนาซึ่งเป็นฝ่ายหัวก้าวหน้า พัฒนาแนวคิดพระพุทธเจ้าขึ้นใหม่ จนกลายเป็นพุทธภาวะในที่สุด และมีความพิสดารในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์กว่าเดิม

3. อิทธิพลแนวคิดเชิงตรรกะ

แนวคิดเชิงตรรกะเป็นอีกพัฒนาการทางคำสอนรูปแบบหนึ่ง ซึ่งนำไปสู่การมีของพุทธภาวะ โดยอิทธิพลของแนวคิดเชิงตรรกะ เป็นผลสืบเนื่องมาจากอิทธิพลการช่วงชิงจำนวนศาสนิกชนของพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา แต่แนวคิดพุทธภาวะกำเนิดเป็นรูปธรรมขึ้นมา จากการสร้างสรรค์ของพุทธสาวกเป็นเหตุสำคัญ โดยจัดช่วงพัฒนาการ ดังนี้

1) ตรรกะเรื่องกายของพระพุทธเจ้า พัฒนามาจากแนวคิดอัจฉริยภาพของพระพุทธเจ้าซึ่งทรงคุณสมบัติสมบูรณ์ ได้แก่ อรหัง เป็นพระอรหันต์ สัมมาสัมพุทธโธ ตรัสรู้เองโดยชอบ วิชาจรณสัมปันโน ถึงพร้อมวิชาและจรณะ สุกโต เสด็จไปดีแล้ว โลกวิทู รู้แจ้งโลก และจักรวาล อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ มีอุบายแนะนำสรรพสัตว์สมควรแก่อุปนิสัย สัตถา เทวมนุสสานัง เป็นบรมครูของทวยเทพและมวลมนุษย์ พุทธโธ รู้แจ้งสรรพสิ่งดูมอมเห็นด้วยดวงตาทิพย์ กำจัดอาสวะกิเลสได้หมดสิ้น แต่เมื่อพระพุทธเจ้าผู้สมบูรณ์แบบดังกล่าว ปรินิพพานย่อมไม่สอดคล้องกัน

อีกอย่างหนึ่ง แนวคิดพุทธภาวะมองในแง่ของการบำเพ็ญบารมีตามที่ปรากฏ เป็นเวลายาวนานมากกว่า 4 อสงไขยกับอีกแสนกัป จึงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ แต่เมื่อทรงตรัสรู้กลับใช้เวลาประกาศธรรมช่วยเหลือสัตว์โลกแค่ 45 ปี นับว่าเป็นเวลานิดหน่อย ไม่สอดคล้องกับเวลาที่ใช้บำเพ็ญบารมี

จากประเด็นข้างต้นนั้น แนวคิดพุทธภาวะมีจุดเริ่มต้นมาจากการพัฒนากายของพระพุทธเจ้า จากกายเนื้อที่ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ กลายเป็นกายอมตะ ซึ่งเรียกว่าธรรมกายนั่นเอง

2) ตรรกะเรื่องคำสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนหนึ่งได้พัฒนาการมาจากธรรมกายที่เป็นกายแท้จริงของพระพุทธเจ้า มาสู่ความเป็นอิสระมากกว่า คือเป็นสภาวะที่มีอยู่แล้วควบคู่กับการมีโลกและจักรวาล อีกส่วนหนึ่งพัฒนาการมาจากคำสอนอันเป็นผลสูงสุดของการปฏิบัติธรรมคือนิพพาน ซึ่งแรกเริ่มก่อนจะถูกพัฒนาเป็นพุทธภาวะ ได้ถูกตั้งให้เป็นประเด็นถกเถียงถึงสภาวะที่มีอยู่เป็นอิสระ หรือเป็นสภาวะที่ดับสูญ โดยทั้งสองสภาวะนั้นถ้าอธิบายในลักษณะตรรกะย่อมไม่เป็นผลดีต่อพระพุทธศาสนาแน่นอน เพราะแนวคิดดั้งเดิมมีความเห็นแย้งมาโดยตลอด ต่อมาจึงมีการอธิบายเป็นลักษณะกลางๆ ว่า นิพพานอยู่เหนือภาวะสุดโต่งทั้งสอง ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ และไม่ใช่สิ่งที่ไม่มี แต่เป็นสภาวะที่ทุกขดับสนิทสิ้นเชิง และไม่ย้อนเกิดขึ้นอีก อย่างไรก็ตาม

การอธิบายนิพพานไม่อาจมีข้อยุติลงได้ เนื่องจากการใช้ภาษาหรือเหตุผลอธิบายไม่เข้าถึงความจริงแท้ของนิพพานได้ นิพพานจึงอยู่เหนือวงจะภาษาทั้งปวง

หลักคำสอนที่นักปราชญ์ในนิกายต่าง ๆ ได้นำมาตีความเชิงปรัชญาจนกลายเป็นพุทธภาวะขึ้นมา นอกจากสภาวะของนิพพานโดยตรงแล้ว ยังเชื่อมโยงไปถึงหลักอนัตตาในไตรสภาวะ อันประกอบด้วยองค์สากล 3 ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เนื่องจากการอธิบายสภาวะนิพพานกับหลักสากลยังมีความขัดแย้งกันในเนื้อหา และการใช้หลักเหตุผลอยู่มาก ทำให้เบื้องหลังนิพพานอาจมีภาวะที่บริสุทธิ์ที่ไม่มีเกิดและปราศจากการดับสลายอยู่ซึ่งไม่ต่างอะไรกับพรหมมัน หรือพระเจ้าสูงสุด ถ้าหากยกนิพพานให้ดำรงอยู่เหนืออนัตตา แต่ถ้าอธิบายนิพพานให้อยู่ในภายใต้อนัตตา นิพพานในทัศนะของเถรวาทย่อมผิดพลาดในหลักการมาตั้งแต่ต้น เนื่องจากเถรวาทพยายามใช้เหตุผลควบคุมการอธิบายสภาวะนิพพานกับอนัตตา เพื่อไม่ให้นิพพานกลายเป็นการดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระและการขาดสูญโดยสิ้นเชิง ซึ่งต่างจากเถรวาทยุคแบ่งแยกนิกาย ได้แก่ สรวาสติวาทิน เสาตรานติวาทิน และนิกายฝ่ายมหายานที่กล้าชี้ชัดข้างใดข้างหนึ่ง ได้แก่

ฝ่ายที่เห็นว่านิพพานเป็นอนัตตาบริสุทธิ์ ได้แก่ สำนักสุญญตวาทิน ซึ่งมีความเห็นว่า นิพพานเป็นสภาวะสูญจากสภาวะแก่นสารที่เป็นอิสระ เพราะนิพพานกับอวิชชา หรือสังสารวัฏมีเนื้อหาเดียวกัน ไม่แตกต่างกันโดยเป็นสุญญตา

ฝ่ายที่เห็นว่านิพพานเป็นอัตตาที่บริสุทธิ์ ประกอบด้วยนิกายสาขาย่อยของเถรวาทสองสำนัก ได้แก่ สรวาสติวาทิน เสาตรานติวาทิน และสำนักจิตตภูตตถาวาทิน อัสสติวาทิน ซึ่งมีแนวคิดจิตตสากลเป็นทุนเดิม

จากข้อความที่อธิบายมาข้างต้น แสดงถึงอิทธิพลของแนวคิดดั้งเดิม สภาวะการณ์ของสังคม และแนวคิดเพื่อจะอธิบายหลักธรรมสูงสุดให้เกิดรูปธรรมที่ชัดเจน ซึ่งทำให้พุทธภาวะดำรงในฐานะสองประการ ได้แก่ ความมีอยู่ และความไม่มีอยู่

สถานภาพของพุทธภาวะ

จากการศึกษาพุทธภาวะในเนื้อหาสาระด้านต่าง ๆ ภายใต้บริบทที่กำหนดขึ้น คือ ภูมิหลัง อิทธิพลคำสอนดั้งเดิม สังคมและพัฒนาการ รวมถึงทัศนะของพระพุทธรูปศาสนานิกาย

ต่าง ๆ ทั้งฝ่ายเห็นด้วยและฝ่ายที่ตรงข้าม ทำให้สามารถแสดงทัศนะวิเคราะห์สถานภาพของพุทธภาวะได้ ดังนี้

1. พุทธภาวะตามสถานภาพความขัดแย้งและความลงตัวในหลักการ วิเคราะห์ตามทัศนะของฝ่ายที่เห็นด้วยและฝ่ายคัดค้าน ในเบื้องต้นจะพบแต่ความไม่ลงตัวชนิดยอมหักไม่ยอมงอเข้าหากัน ซึ่งต่างฝ่ายต่างยืนยันในหลักการของตนเอง ทั้งยังสร้างทฤษฎีเหตุผลขึ้นแสดงเพื่อสยบอีกฝ่ายให้พ่ายแพ้ แต่เนื่องด้วยความเข้าใจพุทธภาวะอย่างถ่องแท้เป็นคุณสมบัติเฉพาะตนของพระพุทธเจ้า อยู่เหนือเหตุผลทางตรรกะ จึงทำให้ทั้งสองฝ่ายไม่สามารถแสดงประจักษ์เหตุผลได้แจ่มแจ้ง เป็นแต่เพียงสร้างเหตุผลเชิงตรรกะมาเปรียบเทียบยืนยันสถานภาพของพุทธภาวะ ทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งยังไม่อาจสลายได้โดยเด็ดขาด เนื่องจากแนวคิดพุทธภาวะในทัศนะของฝ่ายที่คัดค้าน เป็นการรักษาคุณค่าความเป็นสัจธรรมไว้ ส่วนอีกฝ่ายเป็นการสร้างคุณค่าใหม่ขึ้นทดแทนคุณค่าเดิม ซึ่งฝ่ายรักษามองว่าเป็นการบิดเบือนข้อเท็จจริงอย่างรุนแรง นำพาสัจธรรมเข้าไปสู่ภาวะอมตะ ไม่ต่างอะไรกับหลักการของลัทธินอกศาสนาอื่น ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงคัดค้านมาโดยตลอด ยิ่งในยุคปรัชญารุ่งเรือง ความขัดแย้งยิ่งดำเนินถึงจุดสูงสุด ซึ่งความขัดแย้งอาจประมวลได้ ดังนี้

ความขัดแย้งของฝ่ายที่ยอมรับพุทธภาวะ เกิดจากเงื่อนไขต่อไปนี้

- 1) พุทธภาวะเกิดจากความไม่พอใจในการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ทำให้มีการสร้างภาวะที่สมบูรณ์ขึ้น
- 2) ค่านิยมในคุณสมบัติของพระอรหันต์ถูกลดทอนลง เนื่องจากการประกาศมติ 5 ประการของพระมหาเถระ ทำให้มีการสร้างพระโพธิสัตว์ในอุดมคติขึ้น
- 3) การประกาศศาสนาภายใต้การรุกรานของศาสนาพราหมณ์ ทำให้เกิดแนวคิดพระพุทธเจ้าในลักษณะอมตภาวะขึ้น เพื่อช่วงชิงศาสนิก
- 4) พื้นฐานจิตใจมนุษย์มีความโน้มเอียงไปในทางยึดมั่นเป็นธรรมดา บวกกับอิทธิพลของแนวคิดดั้งเดิมคือพรหมันกำลังรุ่งเรือง ทำให้แนวคิดอิตถาปริสุทธีซึ่งมีสภาวะรูปธรรมเข้าใจได้ง่าย เป็นภาวะรองรับชีวิตหลังการตายเกิดขึ้น
- 5) สร้างรูปแบบการเข้าถึงพุทธภาวะใหม่ โดยสร้างเงื่อนไขที่ง่ายต่อการเข้าใจ และช่วยให้บรรลุพุทธภูมิได้เร็วขึ้น เป็นการไม่ปล่อยให้สรรพสัตว์เคี้ยวคว้างเดียวดายในสังสารวัฏ

6) ช่วยเหลือสรรพสัตว์ที่ยังหลงผิดให้เข้าถึงความถูกต้อง ซึ่งเป็นปณิธานของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์อย่างแท้จริง

ความขัดแย้งของฝ่ายที่ไม่ยอมรับพุทธภาวะ เกิดจากเงื่อนไขต่อไปนี้

1) แนวคิดพุทธภาวะขัดต่อหลักอนัตตา ปฏิจจนูปบาท ปัจจยาการ ในฐานะเป็นคำสอนหลักของพระพุทธศาสนา และบิดเบือนสังฆธรรมอย่างรุนแรง

2) แนวคิดพุทธภาวะสอดคล้องกับคำสอนของศาสนาเทวนิยม ซึ่งพระพุทธศาสนาคัดค้านมาโดยตลอด การสร้างแนวคิดดังกล่าว ถือเป็นการทำลายคุณค่าของคำสอนดั้งเดิมอย่างรุนแรง เปรียบเสมือนมหาโจรเมื่อบุกทำลายเมืองใดเมืองหนึ่งได้แล้ว ย่อมจะสร้างแนวคิดที่ตนเองเชื่อถือ และยึดมั่นให้ชาวเมืองได้หลงผิดตาม

3) แนวคิดพุทธภาวะปราศจากเหตุผลที่เป็นสังฆธรรม จึงยากแก่การยอมรับได้ แม้ว่าฝ่ายสร้างจะอ้างความจำเป็นก็ตาม เพราะพยายามปกปิดตัวตนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าไว้หลังฉาก เปรียบเสมือนเปลี่ยนฉลากยาใหม่เพื่อปกปิดฉลากเดิม

4) แนวคิดพุทธภาวะ คือแนวทางที่คณาจารย์พยายามสร้างเพื่อตัดเส้นทางสังสารวัฏซึ่งยาวไกลให้สั้นเข้า เหมือนตัดเส้นทางลัด แต่ถึงกระนั้น กลับได้สร้างเงื่อนไขให้เส้นทางบรรลุมรรณียาวไกลออกไปอีก เนื่องจากการไม่ยอมรับพระพุทธเจ้าองค์จริง เป็นการทรยศต่อสังฆธรรมอย่างแท้จริง จึงทำให้ตกเป็นฝ่ายนิยตมิฉฉาภิภูฏ เพราะการกราบไหว้ทักษิณียบุคคลผิดประเภท เปรียบเหมือนการกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเทพเจ้าในลัทธินอกศาสนา

5) แนวคิดพุทธภาวะเป็นการแสดงสิ่งที่ผิดให้ถูกต้อง เปรียบเสมือนการชี้ดวงอาทิตย์ว่าเป็นดวงจันทร์ ชี้ดวงจันทร์ว่าเป็นดวงอาทิตย์ แล้วอธิบายเหตุผลว่า เพื่อให้คนโง่ได้รู้จักดวงอาทิตย์และดวงจันทร์อย่างแท้จริง

6) คณาจารย์ของนิกายเป็นพราหมณ์ดั้งเดิม ย่อมมีแนวคิดอิตถาภิสุทธิเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อตีความหลักคำสอนเชิงปรัชญา ย่อมเอนเอียงเข้าฝ่ายสัสสตทิฏฐิได้ง่าย และเป็นธรรมดาที่ตนเองจะดำเนินตนเองได้ยากในเพราะความเห็นผิดนี้ มิฉะนั้นคงจะมีคนฉลาดล้ำโลก ซึ่งเขาเหล่านั้นคงจะบรรลุสัพพัญญูเสียทั้งหมด

7) ถ้าหากพุทธภาวะเป็นความจริงโดยสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าคงประกาศเปิดเผยแนวทางนี้ด้วยพระองค์เองเสียตั้งแต่แรกแสดงธรรม คงไม่ปกปิดไว้เพื่อกลุ่มคนที่อ้างตน

ว่าเป็นผู้มีปัญญาประเสริฐ ซึ่งได้เปิดเผยตนเองภายหลังพุทธปรินิพพานเกือบ 300 ปี เนื่องจากภาวะเปิดเผยสัจธรรมเป็นหน้าที่ของพระพุทธเจ้าโดยตรง ซึ่งพระองค์คงไม่กระทำแบบลับ ๆ เพื่อให้เกิดความแตกแยกทางความคิดในภายหลัง

เมื่อความขัดแย้งดังกล่าว ยังคงดำเนินมาจนถึงยุคที่พระพุทธศาสนาถูกรุกรานจากมุสลิม ราวพุทธศตวรรษที่ 17 (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540) ความขัดแย้งจึงค่อย ๆ ลดทอนลง เหตุผลสำคัญเนื่องมาจากภาวะสงครามทำให้คณาจารย์นิกายต่าง ๆ หลบหนียังที่ปลอดภัย ถือเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้แนวคิดทางปรัชญาสายต่าง ๆ เจริญรุ่งเรืองไปยังประเทศใกล้เคียง จนสามารถใช้เป็นฐานที่มั่นแห่งใหม่ได้ และเมื่อสืบผ่านมายังยุคปัจจุบัน ถึงแม้แนวคิดทั้งสองฝ่ายอาจยังมีทิศทางขัดแย้งกันอยู่ แต่ทำที่ได้เปลี่ยนไปมาก เห็นจากทั้งสองฝ่ายพยายามแสวงหาจุดร่วมกัน และไม่พยายามแสดงเหตุผล สร้างเงื่อนไขให้อีกฝ่ายหนักใจ กลายเป็นความลงตัวเชื่อมประสานรอยร้าวในอดีต โดยจุดลงตัวของทั้งสองฝ่ายสามารถประมวลได้ ดังนี้

ความลงตัวในสถานภาพของพุทธภาวะ เกิดจากการแสวงหาจุดร่วมต่อไปนี้

- 1) การเปิดใจกว้างรับแนวคิดพุทธภาวะจากอีกฝ่าย เพื่อยอมรับการอธิบายความตามเหตุปัจจัยจำเป็นบางประการ
- 2) การอธิบายความพุทธภาวะเพื่อกลับย้อนคืนสู่จุดเดิม เช่น อธิบายว่าพุทธภาวะ คือกุศลโลบายนำสรรพสัตว์ที่ยังเขลาให้ล่วงผ่านความเห็นผิด เพราะเมื่อถึงจุดหมายพวกเขาจะประจักษ์แก่ใจตนเองว่า พระพุทธเจ้าเป็นอย่างไร
- 3) การสร้างจุดเชื่อมประสานรอยร้าวทางแนวคิดพุทธภาวะ เพื่อลบรอยแตกร้าวในอดีต โดยมุ่งประโยชน์ทางสังคมเป็นสำคัญ มากกว่าที่จะถกเถียงแนวทางพุทธภาวะที่เป็นสัจธรรมอย่างจริงจัง เช่น การอธิบายพุทธภาวะว่า เป็นเสมือนปีกนกอินทรีที่ประคับประคองกันไปสู่ท้องฟ้า เพื่อข้ามมหาสมุทรวิซาร่วมกัน หรือเปรียบเสมือนสายน้ำหลายสายที่ไหลบรรจบกันตรงดินแดนพระนิพพาน
- 4) การยอมรับพุทธภาวะอย่างเข้าใจ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลประกอบการอธิบายมากนัก
- 5) การยอมรับว่า สถานภาพของพุทธภาวะ คือ คุณสมบัติของพระพุทธเจ้าองค์เดียวกัน

2. พุทธภาวะในสถานภาพความจริงที่ทนต่อการพิสูจน์ เป็นเนื้อหาที่ปรากฏในอุดมคติของฝ่ายมหายานและนิกายสาขา ว่าเป็นภาวะที่มีอยู่ในตัวของสรรพสัตว์ ซึ่งจะปรากฏเปิดเผยก็ต่อเมื่อสรรพสัตว์มีปัญญาพอเพียงที่จะหยั่งรู้ภาวะภายในตนได้ ดังนั้น การตีความเพื่อยืนยันสถานภาพของพุทธภาวะว่า มีอยู่จริงหรือไม่นั้น จำเป็นต้องสร้างเหตุผลประกอบเข้าข้างแล้วพิจารณาความเป็นไปได้ในกรอบที่กว้างขวางขึ้น คือ

1) การจำกัดความหมายของพุทธภาวะให้มีความพิสดารน้อยลง จะช่วยให้พุทธภาวะมีอยู่จริง เช่น พุทธภาวะไม่ใช่อาตมันหรืออัตตา แต่เป็นเหตุปัจจัยที่ถูกสังสมมากับมนุษย์หรือการค้นพบ เพื่อเป็นผู้รู้แจ้งสัจธรรมตามกำลัง เช่น เป็นพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกพุทธเจ้า หรือเป็นพระอนุพุทธเจ้า

2) สรรพสัตว์มีพุทธภาวะในตัว เพียงแต่ถูกอวิชชาครอบงำจึงไม่สามารถรู้แจ้งตามความเป็นจริงได้ ถ้ามองในแนวคิดของมหายาน การที่สรรพสัตว์จะค้นพบสัจธรรมได้จะต้องไม่ผูกมัดด้วยเงื่อนไขของกาลเวลา คือ บางคนอาจเข้าถึงความเป็นจริงได้ไว ขณะที่บางคนอาจใช้เวลาเป็นล้าน ๆ กับ หรือล้าน ๆ อสงไขยกับ เมื่อเป็นเช่นนี้ คำว่า พุทธภาวะย่อมมีอยู่จริงในตัวสรรพสัตว์ แม้แต่ในนิยตมิถุนานทิฏฐิบุคคลก็ตาม โดยไม่ใช้เวลาเป็นเครื่องจำกัดการเข้าถึงพุทธภาวะของแต่ละบุคคล

3) การตีความกฎธรรมชาติตามหลักปรัชญาในชื่อต่าง ๆ ย่อมสร้างรูปแบบของพุทธภาวะให้มีจริงขึ้นได้โดยความหมายของศัพท์ เช่น พุทธภาวะ หมายถึง การรู้แจ้งสรรพสิ่งตามสภาพที่เป็นจริง ตถาคตครุฑ หมายถึง การกำเนิดของสรรพสิ่งเป็นกฎของธรรมชาติ ซึ่งไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้ แต่สามารถยอมรับภavnันโดยความเป็นกลาง ตถตา หมายถึงกฎที่มีอยู่ตามธรรมชาติซึ่งมนุษย์ต้องทำใจเป็นกลางกับภavnัน เพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะภavnันจะมีอยู่จริงตามวิถีของมัน โพธิจิต หมายถึง จิตของพุทธะ หรือจิตที่มุ่งหน้าต่อการรู้แจ้งเห็นจริงสัจธรรม ซึ่งจะปรากฏก็ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยแห่งการตรัสรู้พร้อมมูล (บารมีเต็มเปี่ยม) เอกภาวะ หมายถึง ภาวะของความเป็นหนึ่งซึ่งจะปรากฏก็ต่อเมื่อสรรพสัตว์สามารถละอุปาทานในเบญจขันธ์ ภพ ชาติ เป็นต้นได้ เอกสัจยธรรมธาตุ หมายถึง ความรู้แจ้งจริงหนึ่งเดียว ได้แก่ การรู้สัจธรรมสูงสุด เช่น รู้ว่าธรรมทั้งปวงทั้งที่เป็นสังขตะและอสังขตล้วนเป็นอนัตตา หรือพระนิพพานเป็นที่สุดของทุกขทั้งปวง เป็นต้น สัตยามัน หมายถึง สิ่งที่มีอยู่จริง หรือสัจจะที่เป็นความจริง เช่น ความจริงของสังขตธรรมเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ หรือนิพพานเป็นที่สุดของความดับ

ทุกข์จริง เป็นต้น สัตยจิตต หมายถึง จิตที่เป็นจริงตามธรรมชาติของตนเอง หรือจิตเป็นจุดเริ่มต้นและที่สุดของการรู้แจ้งขึ้นอยู่กัเหตุปัจจัยประกอบพร้อมเป็นต้น จิตเดิมแท้ หมายถึง ความเป็นจริงของสภาวะธรรมภายในใต้กฎของสุญญตา คือ ว่างเปล่าจากแก่นสารที่เป็นสาระอยู่ด้วยตนเอง เหมือนเช่น อาตมันหรืออัตตา ในที่นี้คือ เดิมแท้สิ่งทั้งหลายเป็นอนัตตา ก็ะยังคงเป็นอนัตตาอีกต่อไป จิตว่าง หมายถึง ความเห็นถูกต้อง เข้าถึงความหมดอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน การถืออย่างผิด ๆ และธรรมกาย หมายถึง กอง หรือสภาวะที่ดำรงอยู่ตามความเป็นจริง ตามธรรมชาติที่แท้จริง หรือตามเหตุปัจจัยแห่งการดำรงอยู่ เป็นต้น

ดังนั้น การตีความในลักษณะของศัพท์เพื่อแสวงหาคำตอบภายใต้กรอบสังขธรรม โดยพยายามวางใจให้เป็นกลาง ย่อมจะทำให้พุทธภาวะดำรงอยู่ได้โดยฐานะที่เป็นจริง

สรุป

การดำรงอยู่ของพุทธภาวะ ซึ่งเป็นหลักการสูงสุดคนละด้านของพระพุทธศาสนา ภายใต้สถานการณ์ผันแปรของอิทธิพลแนวคิดพรหมมันดั้งเดิม ค่านิยมสังคมร่วมสมัย และการตีความคำสอนสูงสุดเชิงปรัชญา เป็นภาวะที่ก่อกำเนิดจากความขัดแย้งในเบื้องต้น แล้วมีพัฒนาการอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นมาตามลำดับ มีการปรับโฉมหน้าให้เข้ากับความต้องการของสังคม ภายใต้อุดมคติที่สมบูรณ์ คือ พระพุทธเจ้าเป็นธรรมกาย ไม่มีที่สุด ไม่มีประมาณ เป็นต้นกำเนิด และเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่ง ต่อมาเมื่อลัทธิทางพระพุทธศาสนาแบ่งแยกนิกายเพิ่มมากขึ้น แนวคิดพุทธภาวะก็แบ่งสถานภาพออกไปด้วย จากเดิมเป็นอิตตาบิริสุทธิ คือ ธรรมกาย ตถาคตตรรก์ กลายเป็นสภาวะธรรมสูงสุด คือ จิตหนึ่ง จิตว่าง หรือตถตา และจิตสูงสุด จิตสากล คือ จิตอมตะ ซึ่งมูลการณ์ของสรรพสิ่ง เป็นต้น โดยภาวะเช่นนี้ เป็นปรากฏการณ์ของอินไตยเท่านั้น เนื่องจากเป็นประจักษ์นิยม ซึ่งฝ่ายชอบก็ถือว่าดี ส่วนฝ่ายไม่ชอบก็เห็นว่าผิดอย่างเดียว แต่เมื่อพุทธภาวะดำเนินมาถึงจุด ๆ หนึ่ง ที่สังคมต้องการความรู้เชิงเหตุผลมากขึ้น ทำให้แนวคิดพุทธภาวะลดทอนคุณค่าลงมาอยู่ในระดับความพ้นทุกข์ของแต่ละบุคคล ซึ่งซ่อนเร้นภาวะบริสุทธิ์อยู่ภายในตน รอคอยเพียงกาลเวลาที่จะเผยโฉมเท่านั้น

บทความนี้ ทำให้เห็นประเด็นแนวคิดที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเถรวาทกับมหายาน จนนำไปสู่ข้อพิพาทเชิงปรัชญาอย่างรุนแรง จนล่วงเข้าสู่สังคมยุคปัจจุบัน ทั้ง

สองนิกายได้หันมาจับมือกันในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาร่วมกัน และยอมรับความแตกต่างของกันและกันมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2548). *ปรัชญามหายาน*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
กุฎราชวิทยาลัย.
- เสถียร พันธรังสี. (2549). *ศาสนาเปรียบเทียบ*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
สุภาพใจ.
- ประยงค์ แสงบุราณ. (2548). *พระพุทธศาสนา มหายาน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอ
เดียนสโตร์.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (ม.ป.ท.). *คำสอนฮวงโป*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (ม.ป.ท.). *สูตรเว่ยหลาง*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2540). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพมหานคร:
ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมจินต์ สมปาณโณ. (2547). *อารยธรรมพระพุทธศาสนาในทิเบต*. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตญาโณ). (2542). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่
4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยกุฎราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬา
ลกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ละอองดาว นนทะสร. (2561). แนวคิดเรื่อง “ตถาคตครรรค์ ในคัมภีร์รัตนโคตรวิภาค”. *วารสาร
ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม*, 7 (2), 305-326.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2546). *พุทธศาสนา มหายาน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม.